

МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМ МУҲИТИДА БЎЛАЖАК ЎҚТУВЧИЛАРДА АХБОРОТ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРОИТЛАРИ

*Раҳмонов З.
Қўқон ДПИ*

Таянч сўзлар: масофавий таълим, ахборот, ахборот таълими, ахборот жамияти, ахборот компетенцияси, педагогик шароитлар.

Ключевые слова: дистанционное образование, информация, информационное образование, информационное общество, информационная компетентность, педагогические условия.

Key words: distance education, information, information education, information society, information competence, pedagogical conditions.

Кириш. Ҳозирги давр инсондан умрбод таълим олишни, яъни ўз ҳаётининг фаолияти давомида мунтазам касбий билим ва кўникмаларини ошириб боришни тақоза этмоқдаки, албатта бу рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш ҳамда Интернет технологиялар асосида амалга оширилади. Интернет технологияларга асосланган таълим шаклларида бири бу - масофавий таълимдир. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги таълим тўғрисидаги қонунининг 16 моддасида “Масофавий таълим ўқув режалари ва ўқув дастурларига мувофиқ таълим олувчилар томонидан зарур билим, малака ва кўникмаларни ахборот-коммуникация технологияларидан ҳамда Интернет жаҳон ахборот тармоғидан фойдаланган ҳолда масофадан туриб олишга қаратилган. Масофавий таълимни ташкил этиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади” – деб кўрсатиб ўтилган [1]. Шу жумладан, Ўзбекистонда ҳам таълим тизимининг барча соҳаларида масофавий ўқитиш йўлга қўйилди. Карантин даврида ўрта таълим учун телевидение орқали махсус дастурлар асосида ўқув машғулотлар ташкил этилди, олий таълимда эса Moodle, Zoom дастурий тизимлари ҳамда конференция-алоқа орқали машғулотлар ҳамда талабалар билими назорати ўрнатилди. Бўлажак менежернинг

ахборот компетентлиги турли хил ахборотларни тезкор ўзлаштириш қобилияти билан характерланувчи шахсга йўналтирилган таълим ҳисобланади ва у мотивацион, касбий-фаолият ва рефлексив - коммуникатив компонентлардан ташкил топади. Менежернинг ахборот компетентлиги ахборот, йўналтирувчи, ташкилий, конструктив, коммуникатив ва ривожлантирувчи функцияларга эга бўлиб, субъективлик, таркибий, динамиклик, интегративлик ва ярим фнкционал хусусиятларга эга бўлади. Менежернинг ахборот компетентлигини баҳолаш индикаторларига бошқарув жараёнлари бўйича замонавий ахборотларни тезкор ўзлаштириш, альтернатив ечимлар тизимини яратиш ва оптимал қарорлар қабул қилиш, ахборотларни қайта ишлаш ҳамда мутахассислик фанлари мажмуи бўйича билимлари, рефлексив касбий фаолияти бўйича тажрибалари, менежерлик маданияти, менежерлик масалаларини самарали ҳал этиш бўйича тайёргарлиги ҳамда ўзининг ахборот компетентлигини мустақил ошириб бориш, ўз-ўзини ривожлантириш ва баҳолаш қобилиятларини киритиш мумкин. Юқоридагилардан хулосалаш мумкинки, Ўзбекистон олий таълим муассаларида тайёрланаётган менежерларда касбий компетентлик билан бир қаторда ахборот компетентликни шакллантириш ва уларда ушбу компетентликни мустақил ривожлантириш ҳамда ўз-ўзини баҳолаш қобилиятларини юзага келтириш долзарб ҳисобланади. Менежернинг ахборот компетентлигини юқори даражада шаклланиши кадрлар тайёрлаш бўйича концепциялар ва дастурлар талабларини бажарилишини таъминлаш билан бир қаторда давлатимизнинг макроиқтисодий сиёсати асосида жамиятнинг ривожига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва ўрганилганлик даражаси. Замонавий цивилизациялашган жамият нафақат стандарт муаммоларни, балки юзага келадиган ишлаб чиқаришнинг ностандарт муаммоларини ва фавқуладда вазиятларда ҳам тезкор, ижодий ҳал қиладиган, танқидий фикрлайдиган, шунингдек ўз-ўзини ривожлантириш ва баҳолаш қобилиятига эга бўлган мутахассисларни талаб этади.

Албатта, ҳозирги рақамли технологиялар ривожланаётган бир даврда бўлажак менежернинг ахборот компетентлигини таъминлаш ва уни касбий фаолият давомида бир умр ўқиш тамойили асосида ривожлантириш масофавий таълим асосидагина амалга ошириш мумкин. Шу сабабли масофавий таълим асосида бўлажак мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш методикасини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш педагогика соҳасидаги долзарб масалалардан бири

хисобланади. Мамлакатимизда мутахассисларнинг касбий ва ахборот компетентлигини шакллантириш мавзуси доирасида Б.С.Абдуллаева, Н.А.Муслимов, Ш. А. Уразметова, З.Т.Рахимовларнинг илмий ишларида ёритилган. Ш.А.Уразметованинг [2] Илмий тадқиқот ишида вариатив, статистик, репродуктив, продуктив қисман изланувчан, изланувчан-креатив психологик омилларнинг шаклланиш хусусиятларини аниқлаш асосида талабаларнинг ахборот компетентлигини ривожлантириш модели ишлаб чиқилган ва “Blended learning”, “Flipped classroom”, Fresh технологиялари, лойиҳа, кейсстади ва эвристик ривожлантирувчи ёндашувларга империк-дедуктив синхрон мослаштириш асосида ахборот компетентликни такомиллаштиришга оид таклифлар келтирилган. МДҲ давлатларида мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш, унинг асосий компонентлари ҳамда мезонлари А.А. Темербекова [3], А.С. Карпеченко [4], С. А.Быков [5], С.В. Тришина [6], О.А.Кизик [7], Д. Б. Якубжоноваларнинг [8] илмий ишларида атрофлича ёритилган. Хорижий давлатларда мутахассислар тайёрлашга компетентлик ёндошув, ахборот компетентлиги муаммолари бўйича Дж.Равен, Э.Ф.Зеер, Штофф, И.С.Фишман, А.Дахин, И.Г.Моргенштейн, Д. Белл, УДайзард, Г.Кан, О.Тоффлерлар фаол тадқиқотлар олиб боришган. Ахборот компетентликни шакллантириш, унинг моделлари ва асосий компонентлари бўйича юқорида келтирилган таҳлиллар бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлиги бўйича тизимли, аниқ бир хулоса йўқлигини кўрсатади. Турли илмий-тадқиқот ишларида ахборот компетентлик компонентлари турлича кўрсатилган бўлиб, бўлажак менежерлар тайёрлаш соҳасида ахборот компетентликни шакллантиришнинг мезонлари, мазмуний таркиби, педагогик шарт шароитлари тўлиқ очиб берилмаган. Шунингдек, юқорида таҳлил этилган тадқиқот ишлари айнан ахборот компетентликни шакллантиришга оид бўлсада, уларда масофавий таълим муҳитида ушбу компетентликни ривожлантириш масалалари ёритилмаган. Ҳозирги глобаллашув даври ва ахборотлар асрида рақамли технологияларнинг ривожланиши, келажакда ривожланиши башорат қилинаётган янги технологиялар (булутли, аддитив, 3D-печать, ўз-ўзини ривожлантирувчи, мустақил фикрловчи роботлар, моделлаштириш, яъни динамик объектларнинг виртуаль нусхалари)ни ишлаб чиқаришга кириб келиши бўлажак бошқарув кадрлари, яъни менежерларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг назарий ҳамда амалий асосларини янада такомиллаштиришни талаб этади. Тадқиқот методлари. Бўлажак менежерларда ахборот компетентликни шакллантириш бўйича илмий-мето-

дик манбаларнинг қиёсий таҳлили; таълим-тарбия жараёнини кузатиш, анкета-сўровномалар ўтказиш, суҳбат, тажриба-синов ишларини амалга ошириш ҳамда олинган натижаларга математик-статистик ишлов бериш методларидан фойдаланилди. Тадқиқот натижалари ва муҳокамалар.

Ахборот компетентликни шаклланишининг шарт-шароитларини баҳолашда бўлажак менежерларнинг билимлар базаси муҳим роль ўйнайди. Чунки ахборотларни мутахассис сифатида қабул қилиш тезлиги, қайта ишлаш, ижодий ва илмий ёндошиш ҳамда ўз касбий фаолиятида фойдаланиш унинг билимлар базасига узвий боғлиқ бўлади. Бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлиги бевосита унинг касбий функциялари ва вазифаларидан келиб чиқиб шакллантирилиши лозим. Корхонанинг тезкор ўзгарувчан иқтисодий шароитлар, турли хил мулкчиликга асосланган истеъмолчилар (жисмоний шахслар ёки юридик ташкилотлар), давлат шартномалари, қонунчилик, рақобатчилик, жамиятдаги кадрият ва маънавий тизимлари, жамоа қарашлари, инновацион техника ва технологиялар шароитида фаолият юритишини ҳисобга олиб, менежер ўз вазифаларни амалга оширишда менежментнинг тамойиллари, назарияси, андозалар, маълумотларга ишлов бериш, бошқариш қонунларидан фойдалана билиши талаб этилади [9]. Бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлигини самарали шакллантиришнинг педагогик шарт шароитлари деганда, бизнинг таърифимиз бўйича “Ахборотлашган инновацион таълим муҳитида мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантиришга қаратилган таълим жараёни уни ишлаб чиқаришдаги касбий фаолияти даврида ривожлантиришга қаратилган ўз-ўзини ривожлантириш ва баҳолаш жараёнлари мажмуи тушунилади”. Илмий асосланган педагогик шарт шароитлар мажмуи ахборот компетентликнинг барча компонентларини (когнитив, мотивацияли, рефлексив, коммуникатив ва б.) босқичма-босқич шакллантиришга йўналтирилган бўлиши зарур. Бундай педагогик шароитларни амалга ошириш мураккаб, мақсадга йўналтирилган, ўзаро боғлиқ ва илмий асосланган педагогик жараёндан иборат бўлиб уни қўйидаги йўллар орқали амалга ошириш мумкин бўлади: мутахассисларнинг ахборот компетентлигини назарий-методолик асослашга тизимли ва компетентлик нуқтаи назаридан ёндошиш; инновацион таълим муҳитида таълимда рақамли технологиялардан фойдаланишни ривожланиш стратегиясини ҳисобга олган ҳолда ахборот компетентликни шакллантиришга концептуаль ёндашиш; талабаларни ахборотлар билан ишлаш жараёнидаги субъектив шарт-шароитларни (талабаларнинг Интернет тизими орқали мустақил ахборотларни олиши, ўз-ўзини ривожлантириш ва баҳолаш қобилиятларини

шакллантириш масалалари ва б.) эътиборга олиш; талабаларнинг гуруҳда ёки кичик гуруҳларда ишлай олиш қобилияти, лойиҳавий ва илмий-ижодий фаолиятга йўналтирилган фаолиятини ташкил этиш, талабаларнинг фаоллигини ошириш интерактив методларидан кенг фойдаланиш; ахборот компетентликни шаклланишига таъсир этувчи омиллар ва шарт-шароитлар диагностикаси ва мониторингини олиб бориш.

Ахборот компетентликни шакллантиришнинг педагогик шарт-шароитлари бўйича амалга оширилган илмий тадқиқотлар ва илмий адабиётларда мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантиришда унинг компонентлари, инновацион таълим муҳити, инновацион педагогик технологиялар ва интерактив ўқитиш методларидан фойдаланиш даражаси, электрон таълим ресурслари ҳамда Интернет тармоғи орқали мустақил ахборотлар олиш жараёнлари атрофлича ўрганилган, лекин масофавий таълим муҳитида мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш муаммолари тўлиқ илмий ўрганилмаган. Юқоридаги таҳлиллар асосида бўлажак мутахассисларнинг, жумладан менежерларнинг масофавий таълим асосида ахборот компетентлигини шакллантиришга қаратилган педагогик шарт-шароитларни аниқлашда қўйидаги гипотезаларни олдинга сурамыз: Бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлигини ахборотлашган таълим муҳитида шакллантириш ва ахборотлашган жамият муҳитида ривожлантириш каби босқичларга ажратамыз.

Ахборотлашган таълим муҳити талабанинг олий таълим муассасидаги ўқиш жараёни, яъни масофавий ўқиш платформалари (MOODLE, NEMIS), электрон кутубхоналар, видео ва аудио машғулотлар, телекоммуникация ўқув лойиҳалари ва бошқа Интернет манбалар орқали қисман ёки тўлиқ ўқитувчи назоратида ахборотларни қабул қилиш, сақлаш, қайта ишлаш ва фойдаланиш жараёнларини ўз ичига олади. Ахборотлашган жамият муҳитида ахборот компетентликни ривожлантириш жараёни сифатида қаралади ва бу мутахассиснинг касбий-ҳаётий фаолияти давомида “Бутун умр давомида ўқиш” тамойили ёки “Бешиқдан то қабргача илм изла” шарқ мақоли асосида амалга ошиши назарда тутилади. Бунда мутахассис глобал Интернет тизимидан мустақил фойдаланади, ўз-ўзини ривожлантириш ва баҳолаш тизими асосида фаолият юритади. Юқорида шакллантирилган гипотезаларда педагогик шарт-шароитлар 2 гуруҳга, яъни ахборотлашган таълим муҳити ва ахборотлашган жамиятга ажратилган. Ахборотлашган таълим муҳити – таълим соҳасини услубий ва амалий жиҳатдан замонавий рақамли технологиялар ва техник воситалари билан таъминлаш ва ундан самарали фойдаланиш асосида таълим-тарбия жа-

раёнининг педагогик-психологик мақсадларини амалга оширишга йўналтирилган муҳит ҳисобланади [10]. Ахборотлашган жамият- бу глобал ижтимоий жараён ва умумжамият ишлаб чиқариш соҳасида етакчи фаолият тури бўлиб, замонавий микропроцессор ва компьютер техникалари ҳамда ахборот алмашинувида фойдаланиладиган бошқа турли хил техник воситалар ёрдамида ахборотларни йиғиш, қайта ишлаш, сақлаш, узатиш ва фойдаланиш жараёнлари мажмуидир. Ахборотлашган жамият шароитида мутахассиснинг ахборот компетентлигини ривожлантириш қуйидаги вазифаларга алоҳида эътибор қаратишни талаб этади: мутахассиснинг фикрлаш ва тафаккур қобилиятларини ривожлантириш; компьютер графикаси, мультимедиа технологиялари асосида маданий тарбияни ривожлантириш; мураккаб ностандарт вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш ёки муаммо ечими бўйича аниқ таклифлар бериш малакасини шакллантириш (масалан, фаолиятни оптималлаштиришга йўналтирилган компьютер ўйинларидан фойдаланиш орқали ва б.); компьютерли моделлаштириш имкониятларидан фойдаланган ҳолда таълим олувчининг тадқиқот-изланиш фаолиятини ривожлантириш; таълим олувчининг ахборот маданиятини, ахборотлардан тўғри фойдаланиш ва унга ишлов бериш қобилиятларини шакллантириш. Юқорида келтирилган фаолият турлари талаба, профессор-ўқитувчи ва рақамли технологиялар ўртасида ахборотлашган ўзаро таъсир билан асосланади ва у бўлажак мутахассисларда ахборот компетентликни шакллантиришнинг педагогик шарт шароитларини белгилайди. Шунингдек, таълимни ва жамиятни ахборотлаштириш, ахборотлаштиришда масофавий таълимдан кенг фойдаланиш билан боғлиқ бўлган масалалар мутахассисларнинг, жумладан бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш ва ривожлантиришнинг педагогик-психологик шарт-шароитларининг асоси ҳисобланади.

ХУЛОСА. 1. Бўлажак мутахассисларнинг ахборот компетентлигини масофавий таълим асосида шакллантириш ва ривожлантириш масаласининг долзарблиги нафақат жамиятнинг ижтимоий буюртмаси билан, балки шахсга йўналтирилган таълим тизимида ўз-ўзини ривожлантириш, такомиллаштириш ва баҳолаш қобилиятларини шакллантириш билан боғлиқ бўлган таълим олувчининг шахсий эҳтиёжи орқали ҳам белгиланади. 2. Масофавий таълим шароитида бўлажак мутахассисларнинг ахборот компетентлигини шакллантириш масаласи таълимда рақамли технологиялардан фойдаланишнинг тезкор ривожланаётганлигини, масофавий таълим келажак таълими эканлиги ва шунга боғлиқ ҳолда таълим мазмуни ҳамда

шакли ҳам ўзгараётганлигини ҳисобга олган ҳолда илмий ўрганиб чиқилмаган. 3. Ахборот компетентликга оид амалга оширилган мамлакатимиз ва хорижий олимларнинг илмий-тадқиот ишлари ва илмий адабиётлар таҳлиллари асосида бўлажак мутахассисларнинг ахборот компетентлигини масофавий таълим муҳитида шакллантириш ва ривожлантиришнинг педагогик-психологик шарт-шароитлари ҳамда таълимни ва жамиятни ахборотлаштиришга оид муаллиф таърифи ишлаб чиқилди.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси қонуни. Таълим тўғрисида. Тошкент ш., 2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон
2. Уразметова Ш.А. Рақамли ресурсларни моделлаштириш асосида талабаларнинг ахборот компетентлигини ривожлантириш, 13.00.06 - Электрон таълим назарияси ва методикаси ихтисослиги бўйича диссертация автореферати. Тошкент давлат педагогика университети. [Электрон манба]. URL: <https://oak.uz/pages/8718>. Мурожаат этилган сана: 8.04.2022.
3. Темербекова А.А. Формирование информационной компетентности учителя в региональной системе дополнительного профессионального образования. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Московский педагогический государственный университет. 2009. [Электрон манба]. URL: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-informatsionnoi-kompetentnosti-uchitelya-v-regionalnoi-sisteme-dopolnitelnogo-p>. Мурожаат этилган сана: 8.04.2022.
4. Карпеченко А.С. Формирование информационной компетентности современного менеджера. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования Калужский государственный университет им. К. Э. Циолковского. 2012. [Электрон манба]. URL: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-informatsionnoi-kompetentnosti-sovremennogo-menedzhera>. Мурожаат этилган сана: 06.04.2022.
5. Быков С. А., Гнездилова Н. А. Модель управления развитием информационной компетентности специалиста-менеджера // Вестник ТГУ. 2007. № 8 С. 214–218.

РЕЗЮМЕ

Мақолада бўлажак менежерларнинг масофавий таълим муҳитида ахборот компетентлигини шакллантиришнинг долзарблиги ва аҳамияти асосланган, ушбу соҳада амалга оширилган илмий-тадқиқот ишлари таҳлил қилинган. Менежерларнинг ахборот компетентлигига муаллиф таърифи берилган ва “Бутун умр давомида ўқиш” тамойили асосида масофавий таълим муҳитида бўлажак менежерларнинг ахборот компетентлигини шакллантиришнинг педагогик шарт шароитлари ишлаб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

В статье акцентируется внимание на актуальности и важности формирования информационной компетентности будущих менеджеров в условиях дистанционного обучения, а также анализируются научно-исследовательские работы, проводимые в этой области. Дано авторское определение информационной компетентности менеджеров и разработаны педагогические предпосылки формирования информационной компетентности будущих менеджеров в среде дистанционного образования на основе принципа «Обучение на протяжении всей жизни».

SUMMARY

The article focuses on the relevance and importance of the formation of information competence of future managers in the distance learning environment, and analyzes the scientific and research work carried out in this field. The author's definition of the information competence of managers is given, and pedagogical prerequisites for the formation of the information competence of future managers in the distance education environment are developed based on the principle of «Lifelong learning».